

Археологічні пам'ятки часів князівської доби коло с. Поштова-Віта на Київщині.

Місцевість, де нині знаходиться с. Поштова-Віта (верстов за 20 від центральної частини м. Києва— „старого города“), у князівську добу відіграла видатну роль, боронючи Київ від нападів кочових народів. Завдяки щасливим географічним обставинам тут виникає значний стратегічний пункт. Про це свідчать нині пам'ятки досить великого городища, що було міцно укріплено, та ціла система т. зв. „змієвих валів“, що їх рештки тягнуться вдовж річки Віти ¹⁾. Пригадаємо, що під 993 роком Іпатієвський літопис повідомляє: „... и рече Володимир: се не добро есть мало городов около Киева и нача ставити города по Деснѣ и по Оустрѣ и по Трубешеве и по Сулѣ и по Стугнѣ и нача нарубати мужи лутши от Словен и от Кривич и от Чюдим и от Вятич и от сих насели и грады бѣ бо рать от Печенѣг и бѣ воюяся с ними и одалая им“ ²⁾. Можна припустити, що тоді саме кн. Володимир міцно укріпив також і Поштово-Вітинське городище та насипав поблизу від нього змієві вали.

Сучасне село виникає вже тільки в ХІХ віці. Серед місцевих старожилів єсть ще такі люде, що памятають у Поштової-Віті не більш, як 4—5 хат ³⁾. Назвисько своє село це дістало од річки Віти та од поштової станції, яка, на думку Л. Н. Добровольського, була збудована за часів Катерини на давньому шляху, що єднає Київ з Васильковом (стародавнім Василевом). Шлях цей стратив своє значіння, коли було прокладено поблизу залізницю.

Що-до давнішої історії цієї місцевости, то за неї багато не можна чого сказати. Частина Поштово-Вітянського городища, що захвала чотирикутну форму та була пристосована до польної зброї, вказує на те, що тут за часів литовсько-польських існував військовий осередок. На протязі ХVІ—ХVІІІ віку нічого значного тут не сталося. За цієї доби тут знаходився старий брід через річку „Урви-хвіст“, назвисько, що нагадує сучасне урочище (коло с. Поштова-Віта) „Мочи-хвіст“. Тут саме на річці Віті була „вітська гребля“, де у ХVІІ—ХVІІІ віці збирали гроші з подорожніх ⁴⁾. От дуже короткі відомості за минуле с. Поштова-Віта.

Найбільш блискуча доба в історії цієї місцевости, як ми бачили, припадає на князівські часи. Про це свідчить добре укріплене городище, що підноситься над селом. На північний схід од нього простягається чимала кількість могил. Городище та могилки знаходяться на кол. казенній землі, що поросла дубняком. Частину цього лісу на могилах було виру-

¹⁾ Л. Добровольскій. „Городище у д. Почтовой-Виты“. (Плани до нього). Чтен. О. Нест. Лѣтоп., кн. ХХІІІ, в. І.

²⁾ Іпатієвський Літоп., вид. Арх. Ком. СПБ. 1908 р., ст. 106.

³⁾ Як на одного з таких людей можна вказати на старожилу с. Пошт.-Віти—Сліпушова—старовіра, онука пасічника.

⁴⁾ Л. Добровольскій, ст. 24—25.

бано ще влітку 1919 р. Поштово-віт'янці давно вже клопоталися про те, щоб держава виділила їм цю землю. Окрім згаданих могилок, 3—4 могилки знаходяться в лісі (біля села) коло Київського шляху та дороги до с. Юровка.

Не зупиняючись детально на опису городища, подам за нього де-які відомості. Городище поділено сучасною дорогою, що простує до Микольської Віти, на дві частини: одна так зв. „пасічище“ (в XIX віці тут були пасіки), оточена подвійним валом, подібним до підкови. Це найстаріша частина городища часів князівської доби. Внутрішній вал, маючи 5—6 саж. заввишки, був насипаний на природній віднозі гори. Зовнішній вал, простягнувшись на $1\frac{1}{4}$ в., охоплює площу в де-кілька дес. (з „городком“ та „пасічищем“¹⁾). Де-не-де коло обох валів можна зауважити рештки рівчака.

Друга частина городища (т. зв. „городок“) — вільна од лісу — підноситься над селом. Вона наближається до внутрішнього валу, але одрізана од нього дорогою. Це довгастий чотирикутник (завбільшки 100×30 кроків) походження часів лит.-польських. Селяне оповідають, що на „городку“ було знайдено жорна та черепя глиняного посуду, а на „пасічищі“ — „якісь глиняні ляльки“. Честь відкриття цього городища та могилок належить Л. П. Добровольському. На його думку, це значне селище часів князівської доби могло бути літописним Звенигородом²⁾. Як відомо, пр. Антонович, спіраючись на літописні дані, зв'язує літописний Звенигород з Хотовським (Феофанівським) городищем³⁾. Але ті самі літописні відомості Л. П. Добровольський вважає більш ґрунтовним аргументом до своєї гіпотези. Проф. Антоновичеві не було відомо Поштово-Вітянське городище. А саме, на археологічній мапі Київщини під назвою „Поштова-Віта“ не зазначено ані городища, ані могилок⁴⁾. До речі буде зазначити, що на південний схід од городища в селі є урочище „Звіринець“ та приблизно в тому-ж напрямкові (од городища) коло р. Віти та дороги, що простує до Микольської Віти, існує урочище „селище“. Тут, як оповідають селяне, трапляється черепя глиняного посуду.

Влітку 1919 р., частиною за кошти Всеукр. Ком. Охор. Пам. Мист. (Вукопис'а), а частиною на приватні кошти учасників дослідів, на Поштово-Вітянських могилах провадилися розкопки. Перше ніж приступити до опису їх, дозволю собі сказати кілька слів за ті обставини, в яких довелося робити. За робітників були інтелігенти, здебільшого Українці. У серпні нам випало бути свідками всіх військових подій, що розгорнулися тоді навкруги Києва. Скрутне грошове становище, в якому ми опинилися, примусило багатьох з моїх співробітників залишити розкопки. Всі ті тяжкі умови не дозволили зняти планів з могилок та городища, а саме це спершу ставилося завданням. Заважали роботі також пеньки, що густо вкривали могилки. Ось причини, чому не довелося сповна виконати план, за яким було на меті розкопати могилки по простій лінії вздовж усього стародавнього кладовища. Для розкопок приходилося брати могилки, що мали найменше пеньків. При таких умовах було розкопано 14 могил. Могилки знаходяться на високості на північний схід од городища, коло урочища „Казарми“. Простягаючись довгою, досить широкою смугою з Пн на Пд (трошки одхиляючись на північний захід), вони займають площу приблизно дес. 5—6. Насипані

¹⁾ Ibid., ст. 7—8.

²⁾ Ibid., ст. 29—40.

³⁾ В. Б. Антонович, „О мѣстоположеніи древняго Києвск. Звенигорода“. Чт. в Ист. Общ. Нест. Лѣтоп., кн. I, ст. 41—43.

⁴⁾ В. Б. Антонович, „Археологическая карта Києвск. губ.“, Москва, 1895 г.

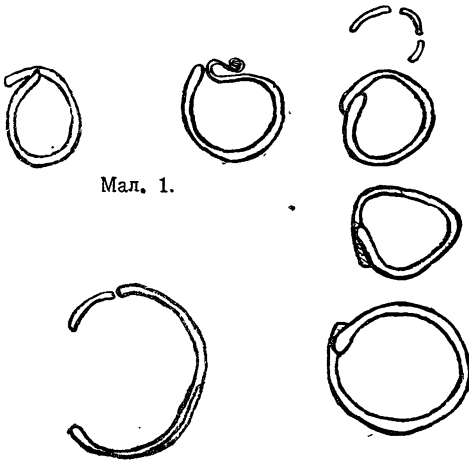
вони досить близько одна коло одної. Середній розмір могил—80 см заввишки; найвищий—2 м.—2 м. 20 см. Ліс зберіг їх од оранки, але пісковий ґрунт поспував похорон. Великі могили заховали по обніжжю рівчачки. Рівчачки ці відігравали подвійну роль: по-перше—з них брали землю на саму могилу; по-друге—вони не давали скоро осідати насипу. Можливо, що спершу всі могили (незалежно од їх великості) мали рівчачки, але у менших могил рівчачки не заховалися. Двічі було спостережено досить глибокі ями старовинного походження, що знаходилися поміж групами могил. Ями ці могли з'явитися під той час, коли брали землю, або для нового похорону, або на підсіпку насипу на „тризнах“. Серед могил були також могилки-близнятка, цеб-то коло могили більшого розміру знаходилася менша, що лежала поруч з нею. Таких могил було розкопано 2. А саме — могили №№ 7 — 8 (менша знаходилася з пд. — сх. од більшої) та могили №№ 12 — 13 (менша — зі сходу од великої). У першому та другому випадку більша могила містила в собі чоловічий похорон, менша—жіночий. Взагалі спостережено, що під більшими насипами знаходилися чоловічі похорони, під меншими—жіночі. Треба зазначити також, що насипи були повні корінців. У двох могилах (№№ 6, 12) у насипу трапилося черепа глиняного посуду грубого виробу. У де-яких зрідка знаходилися дрібні вуглики.

Тип похорону дуже одноманітний. Небіжчики орієнтовані на захід (у трьох могилах з невеликим одхиленням), покладені на ґрунті, на спині; руки у більшості складені були крижем. Кістки збереглися дуже зле. Власне кістки було знайдено тільки у 5-ьох могилах. Окрім могил №№ 6 та 10 (де вони переховалися краще), з кістяків залишилися тільки череп та довгі кістки. Ніде не переховалися ані пучки, ані ступні ніг. Кістки були трухлі і повні дрібних корінців. Три могили були зовсім порожні. Приймаючи на увагу вохкий пісок, у якому знаходились кістяки, такий стан їхній є цілком зрозумілий. В одній могилі (5) коло правого плеча небіжчика знаходилися дрібні вуглики, ніби розкидані коло нього. У 10-ьох могилах було знайдено залізнi цвяхи. У де-яких могилах вони переховалися досить добре. На багатьох з них можна було побачити рештки дерева. Майже всі цвяхи знайдено вище небіжчиків на різних рівнях. Але в могилах №№ 6 та 14 лежало по одному цвяху врівень з небіжчиками. У могилці № 14—на боці, у № 6—головкою донизу. Кількість цвяхів у різних могилах була різна. Напр., у могилці № 6 знайдено одного цвяха, у 7-й—5, у 14—13. Правильного порядку серед них не можна зазначити. Інвентар—дуже бідний: серезки, застібки та височні кільця, що їх було знайдено у трьох жіночих похоронах. Всі ті окраси звичайного тодішнього типу, вироблені з нещирого срібла. Серезки (вірніше височні кільця) з могили № 1 (мал. 1) лежали по одній коло кожного вуха. Права серезка уявляє з себе тоненький зігнутий у кільце дріт з незжуктованими кінчиками, ліва—т. зв. „есоподібна“, під нею знаходився плескуватий шматочок дерева. Застібка з могили № 8 (зламана, частини не вистачає, мал. 2) уявляє з себе кільце з срібного дроту, під ним шматочок чогось подібного до шкіри.

Височні кільця. В могилі № 14-й (мал. 3) коло правого вуха знайдено низку з 4-х колець, що нижче—то більшого розміру. Кільця ці типу попередніх знахідок, тоб-то уявляють з себе тоненькі зігнуті у кільця відрізки срібного дроту. Іншого типу височні кільця були коло лівого вуха. Від першого дуже тоненького колечка заховалися лише шматочки, нижче було „есоподібне“ кільце (типу 1-ї могили), ще нижче—товсте (зламане), четверте (типу застібки з могили № 8) знайдено у місці, де муіло бути плече; в цій могилі заховався один череп, інші кістки потрухли без сліду. Всі речі, що

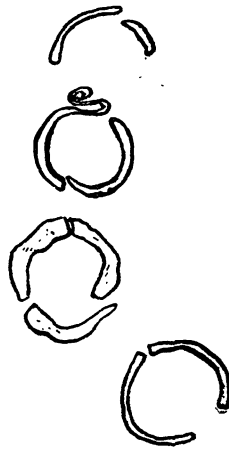
знайдено при цих розкопках, переходять у Всеукраїнському Історичному Музеї ім. Т. Г. Шевченка у Києві. (інв. №№ 21292—21293, 21348—31355).

Дозволю собі на підставі вищезгаданого матеріалу зробити де-які висновки. Найчисленнішими здобутками з цих розкопок були *залізні цвяхи*. Як згадувалося вище, цвяхи ці було знайдено у 10-ьох могилках. Лежали вони в насипу на різних рівнях, у різних напрямках. Кількість їх у різних могилках була неоднакова. З цього виникає питання, яку роль відігравали вони у похоронному звичаї? Чи може випадково попали вони в насипи або навмисно їх було вкинуто в могилу? Але останній гадці суперечить: 1) положення цвяхів *над небіжчиком*, 2) рештки дерева, що можна констатувати на більшості з них, 3) досить велика кількість їх у деяких могилках. Напр., у могилці № 14-й їх було 13, у 5-й—9. Наведені факти дають можливість думати, що цвяхи були в певному зв'язку з похороном.



Мал. 1.

Мал. 2.



Мал. 3.



Мал. 4.

Можна припустити, що вони скріпляли дерев'яну будівлю, яку було поставлено над небіжчиком (думку про труну треба відкинути, бо найвищі цвяхи знаходилися на 1 метр, 80—60 снт. вище од кістяка). Самий похорон у Поштово-Вітянських могилках, як я уявляю собі, правлено, приблизно, в такий спосіб. Місце для похорону було старанно розчищено до ґрунту, на який покладено небіжчика. Над мерцем збито залізними цвяхами дерев'яну будову, над якою насипано могилку. Пісок брали з горішнього шару землі, що оточував могилку, не зачіпаючи ґрунту. Як скоро почало трухнути дерево, пісок помалу проходив у середину будови. Ось чому цвяхи (навіть, якщо вони були на одній височині), обвалюючись, падали на різну глибочину. Дерево щезло без сліду. До цього треба додати, що пізніше корінці дерев, що поросли на могилках, могли порушити їхній первісний розпорядок. З усього наведеного ясно, що вирішити питання про розмір і характер цих похоронних будов неможливо. Якщо гадка за похоронні будови правдива, то тип похорону Поштово-Вітянських могилок можна порівняти з похороном деяких волинських слов'янських могилок, де в насипу було знайдено дерев'яні будівлі, збиті залізними цвяхами ¹⁾. Цвяхи Поштово-Вітянських моги-

¹⁾ В. Антонович, „Раскопки кургановъ въ Зап. Волыни“, ст. 2 (відб.). Його-ж „Раскопки въ странѣ Древлянъ“, Е. Мельникъ, „Раскопки въ землѣ Лучанъ“, с. 8 (відб.).

лок завдовжки 8-9 сант. і мають широкі плескуваті головки (мал. 4). Можна припустити, що вони були місцевого виробу, залізо для них витоплювалося з місцевого болотяного залізняку. Верстви за 4 на північний захід од Поштово-Вітянського городища тягнеться долина річки (певніше, течії) „Червоної“, яка виправдує своє назвисько червоно-рудим кольором. У цій місцевості ще й нині можна спостерегти руді плями залізняка. Цілком можливо, що за старих часів тут саме здобували залізо з болотяної руди. Самі кузні, де кували залізо, мабуть були коло городища, як це довели розкопки інших городищ (напр., пок. В. В. Хвойки городища Шаргород)²⁾. Тут же могли бути майстерні, де виробляли прості окраси, напр., височні кільця з відрізків срібного дроту. Правдивість цієї думки можуть підтвердити тільки розкопки городища та його околиць.

Залишилося ще одно питання—до якого часу треба однести ці могилки.

Розв'язуючи це питання, ми можемо базуватися: 1) на історичних даних, тоб-то вказівках літописця на дату заснування городів коло Києва і 2) на археологічному матеріалі з могил і городища. Перші дані не мають певної підвалини: літописна дата—993 р.—була поставлена більш як через сто років від часу Володимира²⁾. Значно більш обґрунтованим матеріалом являється інвентар могилок і знахідки на городищі. На городищі було знайдено, як оповідали старожили, „якісь глиняні ляльки“. Тут ясно, що ми маємо діло з глиняними ляльками, типовими для словянського городища XI—XII в. Коло Поштово-Вітянського городища було знайдено посуд т. зв. „Київського типу“ з двома вушками (Всеукр. Істор. Музей ім. Т. Г. Шевченка, Археолог. відд., інв. № 21358) звичайного типу XI в. Нарешті окраси з Поштово-Вітянських могилок пізнішого могилкового типу теж вказують на часи не раніш XI в. Поганський погребовий звичай під могилковими насипами, без християнських символів—хрестиків, не суперечить цій датівці. Згадаємо лише сталу традицію поганства, яку довгий час не порушили християнські елементи. Найбільш це правдиво що-до осель, які знаходилися по-за межами церковного осередку перших християнських часів на Україні—стародавнього Києва. На підставі вищезазначеного можна датувати Поштово-Вітянські могилки не раніш початку XI в., взагалі-ж XI віком.

1) В. Хвойка, „Городище средн. Придн.“, ст. 8 (відб. з Тр. XII Арх. Сь'їзда, от. 1).

2) Маю на увазі первісний звод літописа, складений на початку XII в.